

კავკასიის საცენზურო კომიტეტი XIX საუკუნის 80-90-იან წლებში (ძირითადი ტენდენციები)¹

გოჩა კუჭუხიძე

შოთა რუსთაველის სახელობის
ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი
gochakuch@yahoo.com

კავკასიის საცენზურო კომიტეტის XIX საუკუნის 70-იანი და, ნაწილობრივ, 80-იანი წლების დასაწყისის საერთო ტენდენციათა შესახებ საუბრისას (კუჭუხიძე 2022-2023); (კუჭუხიძე 2023) ყურადღება იმ გარემოებაზე მქონდა გამახვილებული, რომ ხსენებული პერიოდის საქართველოში სოციალურ თემატიკაზე წერას კრძალავდნენ, მაგრამ ეროვნული კულტურის აღორძინებაზე ზრუნვას ძალიან არ უშლის ხელს რუსეთის იმპერია; ვორონცოვის დროს აქ გატარებული „დათბობის პოლიტიკა“ იმპერიის პოლიტიკის ნაწილია და ქართველი მოღვაწეები სარგებლობენ იმ ხანებში შექმნილი ვითარებით, რითაც ქართული კულტურის აღორძინებას ეწყობა ხელი (რუსეთის პოლიტიკა დაახლოებით მსგავსია სომხეთსა და აზერბაიჯანში; იმპერიის შემადგენლობაში მყოფი ყველა ხალხის მიმართ მკვეთრად განსხვავებულ ეროვნულ პოლიტიკას ატარებს იგი); კავკასიის საცენზურო კომიტეტის საბუთების გაცნობა ცხადჰყოფს, რომ აქ მოღვაწეობენ ადამიანები (დიმიტრი ფურცელაძე – კომიტეტის თავმჯდომარე, დიმიტრი ბაქრაძე, ივანე ყაითმაზაშვილი და სხვანი), რომლებიც თავიანთ მხრივ ხელს უწყობენ ეროვნული სულისკვეთების ლიტერატურის ბეჭდვას; თუმც, მიუხედავად ვორონცოვისდროინდელი და შემდგომი წლების პოლიტიკის შერბილებისა, ხელისუფლების წარმომადგენელთა სიფრთხილე მაინც ძლიერია, რადგან იმპერია, ცხადია, იმის საშიშროებასაც კარგად ხედავს, რომ ეროვნული კულტურისათვის ზრუნვის დროს, შესაძლოა, ნაციონალიზმის აღორძინებამ და აჯანყების იდეებმა (1832 წლის მსგავსმა მოვლენებმა) იჩინოს აქ თავი; საარქივო დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ დიმიტრი ფურცელაძე (საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარედ 1875 წლის 6 სექტემბერს დაინიშნა) ცდილობს, მთელ კავკასიაში შეეწყოს ხელი ეროვნულ კულტურათა აღორძინებას, ოღონდ, – ისე, რომ კავკასიის ქვეყანათა ისტორია ობიექტურად იქნას შესწავლილი, – იმგვარად არ დაიწეროს ისტორია, თითქოს საქართველოს მცირე როლი ჰქონდეს შესრულებული კავკასიის პოლიტიკასა თუ კულტურაში. ისტორიის ობიექტურად შესწავლისათვის აუცილებელია ვიცოდეთ, როგორი ჩანს კომიტეტში მომუშავე არაერთი ადამიანი გარედან და რის შესახებ მეტყველებს ის იმხანად ხშირ შემთხვევაში გასაიდუმლოებული მასალები, რომლებიდანაც შიგნიდან ვხედავთ ამ ადამიანთა მოღვაწეობის მრავალ ნიუანსს. ერთი რამ აუცილებლად არის გასათვალისწინებელი, – ფაქტობრივად ყველაფერი, მცირე გამონაკლისის გარდა, რაც XIX საუკუნის 70-იან და, ცხადია, შემდგომ წლებში ქვეყნდება, იქნება ეს ილიას, აკაკის, ვაჟას, გოგებაშვილის, ყაზბეგისა თუ სხვათა ნაღვანი, კავკასიის საცენზურო კომიტეტის ხელში გადის, მისი ნებართვით იბეჭდება საისტორიო და ეთნოლოგიური გამოკვლევები, ადრეულ პერიოდში ქართულ ენაზე ძნელია სპექტაკლების დადგმა, მაგრამ შემდგომ იდგმება პიესები და, როცა ქართული და, საერთოდ, კავკასიის ქვეყანათა კულტურის აღორძინების ისტორიას ვიკვლევთ, კომიტეტში მომუშავე იმ პატრიოტულად განწყობილი ადამიანების როლი, რაც ხშირად სახელმწიფოსათვის საეჭვო ნაწარმოებთა საზოგადოებამდე „გაჰარებასა“ და მათთვის „მწვანე შუქის ანთებაში“ გამოიხატება, არ უნდა დავივიწყოთ; მათი ღვაწლიც იმ ადამიანების გვერდით არის განსახილველი, ვინც უშუალოდ ქმნიდნენ ქართულ კულტურას... ხსენებულ მოღვაწეთა შესახებ ზემოხსენებულ წერილებშია ვრცელი მსჯელობა და ამჯერად აღარ ვისაუბრებ მათზე.

80-იანი წლებიდან პოლიტიკური ვითარება ცვლილებას იწყებს, – ქართულ მწერლობაში ასახული ეროვნული და სოციალური იდეები სულ უფრო უახლოვდება ერთმანეთს,

რევოლუციური იდეები იჭრება და ძლიერდება მასში და ხსენებულ პერიოდსა და 90-იანებში ამ მიმართებით უფრო და უფრო მკაცრდება საცენზურო კომიტეტი და დიმიტრი ფურცელაძისა თუ დიმიტრი ბაქრაძის მსგავს ადამიანებს ნაკლებადლა აქვთ იქ მუშაობისა და ეროვნულ საქმეთათვის ზრუნვის საშუალება. წმიდად ეროვნულ და რევოლუციურ სულისკვეთებათა ერთმანეთისაგან გარჩევა საკმაოდ რთული საქმეა და კომიტეტი უკვე ეროვნულის მიმართაც იჩენს უნდობლობას (როცა ქართველი მწერლები უკმაყოფილებას გამოხატავენ ამა თუ იმ ცენზორის მიმართ, აუცილებელია გავერკვეთ, – სოციალური საკითხების მომძლავრების საშიშროებას ხომ არ ხედავს ცენზორი რომელიმე მწერლის ნაღვანში) და იმ ისეთ პატრიოტს, რომელსაც კომიტეტში ხსენებულ წლებში ისევ უხერხდება მუშაობა, საკუთარი თავის საფრთხეში ჩაგდება უნევს, რათა „ვერ შენიშნოს“ და დაბეჭდვის უფლება გასცეს იმგვარ ლექსსა თუ მოთხრობაზე, სტატიებზე, რომელშიც, შესაძლოა, საეჭვო რამ შენიშნოს ცენზურამ; საყოველთაოდ არის ცნობილი რაფიელ ერისთავის სიტყვები, რომლებსაც ალექსანდრე ჯაბადარი იგონებს: „მე არ ვიცი, ცენზორად როდემდე ვიქნები, თუ საეჭვო რამე გვაქვთ დასაბეჭდი ცენზურის მხრივ, საჩქაროდ წარმოადგინეთ ცენზურაში, სანამ აქ ვარო“ (ბიოგრაფიები 2004: 41-42). რაფიელ ერისთავს „ლმობიერი ცენზორი“ შეარქვეს ლიტერატორებმა.

1883 წლის 30 ივნისს კავკასიის საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარედ მანამდე მთავარი სამმართველოს კანცელარიის გამგედ ნამუშევარი კონსტანტინ იაკიმოვი ინიშნება (480-1-581). მთავარი სამმართველო უშუალოდ მეფისნაცვალს ემორჩილება და, ცხადია, ადრეულ წლებში სასულიერო სემინარიის პროფესორად ნამუშევარი (თუმც, ასევე – მაღალ სახელმწიფო თანამდებობებზე ნამსახურევი) დიმიტრი ფურცელაძის ადგილას იაკომივის დანიშვნა პოლიტიკის შეცვლასთანაც იქნებოდა დაკავშირებული. ასეთი ცვლილებისთვის მზადება უფრო ადრეც შეინიშნება, ვთქვათ, – მაშინ, როცა (1881 წ.) ისეთი პიროვნება მოჰყავთ ცენზორად, როგორიც თავისი სიმკაცრით ცნობილი ლუკა ისარლოვია (ისარლიშვილი). 1883 წლის ერთი დოკუმენტიდან (480-1-583) ვგებულობთ, რომ ცენზორები: ისარლოვი და მონასტირცევი საიმპერატორო ჭილდოებზე წარუდგენიათ; როცა გავიხსენებთ, როგორი თავგამოდებით ცდილობდა ლუკა ისარლოვი, სახელმწიფოსათვის თავისი ერთგულება დაენახვებინა, ამ ფაქტიდანაც გასაგები ხდება, ყველასათვის სააშკარაოს რომ ხდინან, როგორ ახალისებენ ისარლოვის მსგავს პირებს. დიდი თანამდებობა არ ეკავა ისარლოვს (უმცროსი ცენზორი იყო და ერთხანს კომიტეტის მდივნის მოვალეობასაც ასრულებდა), მაგრამ, როცა გავიხსენებთ, როგორ უშლიდა იგი ხელს ილიასა და აკაკის, როგორ შეუკვცევს ილია ჭავჭავაძეს *აჩრდილი*, არ დაბეჭდა მისი *მუშა, გაზაფხული, ელეგია*, ცხადად ჩანს, რომ სოციალური და ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ბრძოლის მოტივების მოძიება იყო მისი ძირითადი მოვალეობა, ეს აშინებდა, და რომ ამიერიდან ასეთ თანამშრომლებს ენთებათ „მწვანე შუქი“ კომიტეტში.

1886 წლის საარქივო მასალების გაცნობიდან ვხედავთ, რომ გაზეთ *თეატრის* 1886 წლის მე-5 და მე-6 ნომრებში დაბეჭდილია ისეთი ფრაზები, რომლებიც ცენზურის მიერ აკრძალული იყო; ისარლოვის ხელნაწერში ვკითხულობთ: "В газете "Театр" в статье "сказания Берыа", беруас наамობობი, "напечатаны места, запрещенные цензурою; именно" „ვაი-ვაგლახის ცხოვრებისა "бедственной жизни"... „და შემოჰკრა ქრისტესიას მუშტი“; „კაცი ტირილისაგან ვერ შეიმავრებდა თავსა“ (480-1-724).

ამ სიტყვების უმეტესობა მართლაც არის ხსენებული ჟურნალის მე-5 ნომერში დაბეჭდილი (თეატრი 1886: 44-47); მასში გადმოცემულია 90 წელს გადაცილებული კაცის ნაამბობი იმის შესახებ, თუ როგორ უბრძანა ბატონ-ყმობის გადავარდნამდე ბატონმა ღარიბ გლეხ ქრისტესიას, საკუთარი მოსავლის დაბინავებაზე არ ეზრუნა და ბატონისათვის მიეხმარებინა თავისი ხარები, როგორ სცემა იგი ამ ბატონმა, რის შემდეგაც გარდაიცვალა ქრისტესია; ლუკა ისარლოვი უკმაყოფილებას გამოთქვამს, რომ ხსენებული წინადადებები, აკრძალვის მიუხედავად, მაინც დაიბეჭდა გაზეთში (არადა, ასაკრძალავი არაფერია *ბერუას ნაამბობში*, – მასში უფრო ის არის ნაჩვენები, რომ ბატონ-ყმობის გადავარდნამდე იყო ძნელი ცხოვრება და შემდეგ კი გაიოლდა იგი); ისარლოვი არ იწონებს იმ ფაქტს, რომ ხსენებულ ნომერში დაბეჭდილია აკაკი წერეთლის ლექსი *მუშური* („ყანაო, მუშის სა-

მოთხევ, გლეხის დიდებაჲ, ყანაო!“), უარყოფითად არის განწყობილი ხალხური ლექსის მიმართ, რომელიც არის „ქართლში შეკრებილი სოსიკოსაგან“ და რომელშიც ნათქვამია: „ნუხელის ვნახე სიზმარი, /შენი ვაჟი-კაცობისა: /ალის ახალუხი გეცვა, /შიგნით მოვი პერანგისა“... „სანადიროთ წასულიყავ, /მტრები გეხოცა ქართლისა“ (480-1-724); ეს ლექსი *თეატრის* მე-5 ნომერშია დაბეჭდილი (თეატრი 1886ა: 50).

თეატრში გამოქვეყნებულია (თეატრი 1886ბ: 59) ერთი სახუმარო, თუ პირიქით, – ტრაგიკომიკული ლექსი: – „ეთერიანთ ქალი ვიყავ, /ჯეთერიანთ პატარძალი; /ჯორის საძებნელად წაველ, /ხელში დავიჭირე ტარი. /ვენახების ბოლოს ჩაველ, /იქ დამიხვდა რუსის ჯარი. /ერთმა რუსმა დამიჭირა, /თურმე იყო აფიცარი“; ძნელი სათქმელია, რის თქმა უნდა ამ ლექსის ავტორს, რა დაემართა მასში წარმოდგენილ ქალს, მაგრამ დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ მისი გამოქვეყნების გამო არ გამოხატავს ისარლოვი უკმაყოფილებას, რასაც აქ წარმოდგენილი სხვა ლექსების მიმართ, როგორც ვნახეთ, ვერ ვიტყვით...

საერთოდ, საკმაოდ ბევრი ხალხური ლექსია კომიტეტის არქივებში; გასარკვევია ამ ლექსთა ბედი, უცნობია მიაღწიეს თუ არა მათ მკითხველამდე, ან, თუ მიაღწიეს, რა ვარიანტები არსებობს მათი (მათგან არაერთია ისეთი, მხატვრული თვალსაზრისითაც რომ იმსახურებს ყურადღებას), მაგრამ იმის თქმა უკვე შესაძლებელია, ცალკეული პიროვნებების მიერ რომ მკაცრად კონტროლდება ისინი; „ჩასაფრებული“ ცენზორი ბევრს ისეთს იპოვიდა იმდროინდელ მოღვაწეთა შემოქმედებაში, დამპყრობელის მიმართ უკმაყოფილება რომ არის გაპარებული და აკრძალავდა მათ... მაგალითად, დიდი გარჯა არ დასჭირდებოდათ იმის მისახვედრად, რომ მინიშნებებითაა დაწერილი ლექსი *პოეტი*, რომელიც დიმ. გრემელის ფსევდონიმითაა ხელმოწერილი (ეს გახლავთ დიმიტრი ჯანაშვილის ფსევდონიმი):

მახსოვს, ერთხელ თვალი მოვკარ
ყარიბ მგოსანს ჩრდილოეთში,
დიდს ქალაქში ქუჩა-ქუჩა
დადიოდა თარით ხელში...

[...]

მე, სამხრეთელს, მომეწონა
სამხრეთელის მგოსნის მღერა...
ნაცნობ გრძნობამ გული იპყრო
და საამოთ ამიძგერა...

[...]

მაგრამ უცხო ხალხის გული
სიმღერამ ვერ მიიზიდა, –
და სულ ყველა ჩრდილოელი
საწყალს მგოსანს გვერდს უვლიდა...

ესე ხვედრი ელის პოეტს,
თუ მაღლიდამ უცქერს ხალხსა, –
და მის კვნესას, ოხვრას, ჭმუნვას
არ ადევნებს ყურს და თვალსა...

თუ ის მეღნად არა ხმარობს
ხალხის ცრემლსა და ნაღველსა
და თავის ჰანგს ამსახურებს
პირადს გრძნობებს და სურვილსა...

[...] (480-1-718).

პოეტის დანიშნულებაზე სამოციანელთა, ილიასა და აკაკის შეხედულების ერთგულია ამ ლექსის ავტორი (აკაკის პირდაპირი გავლენაც ჩანს მასში: „გუდსა მკჩა და ამიძგერა“;

– აკაკის *გაზაფხული*); „პოეტი ხალხს რომ უნდა ემსახუროს, ამაზე ვწერო“ – ბოლო სტროფებით ალბათ ამ საშუალებით უნდოდა ლექსის გაპარება დიმიტრი ჯანაშვილს, მაგრამ „ჩრდილოეთის“ ხსენება საკმარისი იქნებოდა იმისათვის, რომ სხვა სათქმელი დაენახა აქ ცენზორს („ჩრდილოელი“ მაღლიდან უცქერს „სამხრეთელს“) და აეკრძალა ეს ლექსი.

საცენზურო კომიტეტში დაცულ დოკუმენტებს შორის უამრავი ისეთი პიესაა, რომელიც საზოგადოებისთვის უცნობია; როგორც 70-იან წლებსა და 80-იანების დასაწყისში, შემდგომაც ძალიან ბევრი დრამატული ნაწარმოები იწერება (უმეტესობა მხოლოდ დადგმის უფლების მოსაპოვებლად იქნება კომიტეტში გაგზავნილი) და მათი შესწავლა ძალზე დიდ დროსა და მუშაობას საჭიროებს; აქ ვხვდებით: დ. მესხის (480-1-1452), კ. მესხის (480-1-1453), კ. ბაქრაძის (480-1-1463) და სხვათა ძალზე ბევრ პიესას, პიესების თარგმანებსა და მათ გადმოქართულებულ ვერსიებს... პიესების მხოლოდ ჩამოთვლაც კი დიდ ადგილს მოითხოვს... გარდა იმისა, რომ ბევრ მათგანს მხატვრული ღირებულება მაღალი აქვს, ისტორიოგრაფიისათვისაც არის საინტერესო და ენათმეცნიერების, ფოლკლორისა და მეცნიერების სხვა სფეროების ასპექტებიდანაც იმსახურებს ყურადღებას; იმდროინდელი იდიომები გვხვდება ამ პიესებში და ესეც საყურადღებოა...

დავუბრუნდეთ ისარლოვის ხელში მოხვედრილ მასალებს, იგი წერს (480-1-724): "В №6-ой газеты [...] напечатаны слова Запрещенные цензурою, именно в стихотворении Зима, в 5-ом куплете „Вокруг все дремлет, нахождение (სიტყვა ძნელად იკითხება – გ. კ.) всего окружающего поработано адскою силою"... "запрещено слово адскою"..."

ამ ნომერში, აკრძალვის მიუხედავად, მართლაც დაბეჭდილია ლექსი *ზამთარი*, რომლის ავტორია რ. ალისუბნელი (რაჟდენ ჩიკვაიძე):

მიდამო სთვლემავს, არა რა იძვრის,
ირგვლივ ყველაფერს ჩასძინებია.
მდებარეობა მთლად არე-მარის
ჯოჯოხეთურ ძალს დამონებია (თეატრი 1886ბ: 57).

ჩანს, პოლიტიკური მინიშნება დაუნახავს აქ ცენზორს. შემდეგ ისარლოვს მოჰყავს სხვა მაგალითიც და ამბობს, რომ ცენზორის შენიშვნები გათვალისწინებული არ იქნა. ლუკა ისარლოვი, ეტყობა, ერთი მხრივ, თავს იზღვევს, აგებინებს ხელმძღვანელებს, რომ თავად შეასრულა მოვალეობა (შესაძლოა, გამოქვეყნებული მასალის შესახებ ანგარიშის წარდგენაც ევალება), მეორე მხრივ, არ არის გამორიცხული, რომ კომიტეტის რომელიმე ცენზორს უპირისპირდება, იქნებ – მას, ვისაც ასევე ევალებოდა აკრძალულ სიტყვებზე პასუხისგება და არ შეასრულა მოვალეობა; ამგვარი საქციელით იქნებ თანამშრომელთა სისუსტისა და თავისი სიმტკიცის წარმოჩენასაც ცდილობს.

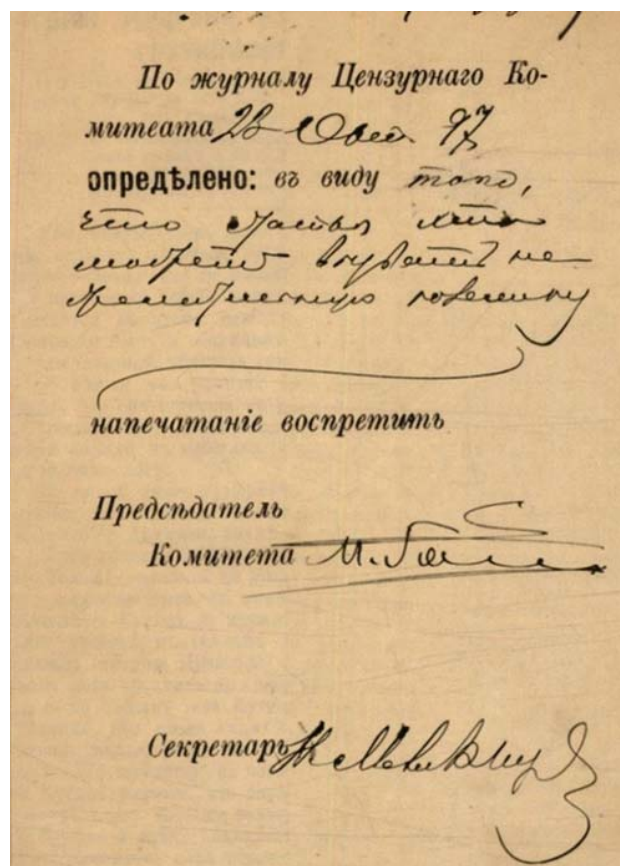
როგორც ვხედავთ, ისარლოვი არ იწონებს ნაწარმოებებს, რომლებშიც ქვეყანაში შექმნილ სოციალურ გაჭირვებაზე წერენ და ეროვნულ-გამათავისუფლებელ და რევოლუციურ სულისკვეთებასაც უახლოვდება. ვერ ვიტყვით, კერძოდ, ვინ აკრძალა, მაგრამ 1888 წელს აკრძალულ მასალებს შორის არის მოქცეული დიმიტრი მაჩხანელის ლექსი („მთასა დიდს, მაღალს, ტყიანსა /მგელკაცს გაქონდა ღრიალი, /წაველ და დედა ვუტირე, /ჰარალო, თარელ თურალი“) (480-1-865); ივანე ქავ-ძის (ივანე ქავჭარაძის) ირონიული ლექსი („დიდის ტანჯვით გავისტუმრეთ, /გუშინ ძველი დეკემბერი – /და ახალს წელს კრძალვით ველი, /სათხოვარი მაქვს მე ბევრი: /მას ვსთხოვ – ტანჯვა მოგვიმატოს, /თან წაიღოს სიხარული, /შური-მტრობა ჩვენ გვაჩუქოს, /მოგვაშოროს სიყვარული.[...] ლიტერატორთ რიცხვსა უკლოს /და უმატოს უქმ-მჭამლებთა, /მამა შვილსა გადემტეროს, /ამუსვრინოს ძმები ძმებსა. /მაგრამ უფრო ამასა ვსთხოვ – სულ წაგვართვას თვით უფლება, /მონებაა ჩვენი სატრფო, /უიმისოდ გული კვდება“) (480-1-801; 1887 წ.); აქვე დაცული, 1880 წლის 10 ივნისს დაწერილი, ექვს სტროფიანი ლექსი, რომლის ავტორი დასადგენია („ქართლის ბედი დაიბურდა, /ყური უგდევით კვნესასა, /ოსტატნი ეუბნებიან / – ჩემი გერჩიოს შენსასა“...).

ლუკა ისარლოვი 1881 წლის პირველ დეკემბერს მივიდა კომიტეტში სამუშაოდ და 1888 წელს გათავისუფლდა. არქივის ერთ-ერთ საქალაქო შემონახულია საბუთი (480-1-914),

რომლიდანაც ირკვევა, რომ უმცროს ცენზორ ისარლოვს შინაგან საქმეთა სამინისტრო-სათვის თვითონ უთხოვია პენსიაზე გასვლის ნებართვა და მისთვის წელიწადში 1000 რუბ-ლი დაუნიშნავთ პენსია. ერთ-ერთ საბუთში აღნიშნულია, რომ, როგორც ქუთაისის საგუ-ბერნიო სასამართლოს „სტატსკი სოვეტნიკი“, იგი მანამდეც იღებდა პენსიას – წელიწადში 423 რუბლსა და 85 კოპეიკს; კომიტეტში ისარლოვის თხოვნის საფუძველზე გაგზავნილ წე-რილში აღნიშნულია, რომ, 1876 წლის 355-ე და 497-ე მუხლების თანახმად, თუ ცხრამეტი წე-ლი არ უმსახურია პიროვნებას კომიტეტში, ამ ოდენობის პენსიის დანიშნვა დაუშვებელია, მაგრამ ისარლოვის პატიოსნებას და ასაკს პატივს ვცემთ და გთხოვთ, დაუნიშნოთ ასე-თი რაოდენობის პენსიას; კომიტეტის თავმჯდომარე საპასუხოდ იწერება, რომ 1889 წლის 23 იანვრიდან ისარლოვს დაენიშნა პენსია – 1000 რუბლი. საქმეებში იწახება დოკუმენტი 1888 წლისა (480-1-915), რომლიდანაც ირკვევა, რომ პენსიაზე გასული ისარლოვი „რაფაელ ერისტოვს“ შეუცვლია (რაფიელ ერისთავი). საყურადღებოა, ამავე საქაღალდეში დაცული ერთ-ერთ დოკუმენტი, რომელსაც აწერია „Конфиденциально“ და რომლიდანაც ირკვევა, რომ რაფიელ ერისთავისათვის ცენზორად დანიშვნის შუამდგომლობა თავად „ბაგრატი-ონ-მუხრანკის“ გაუწევია...

საცენზურო კომიტეტის ფონდში (480-1-1419; 1897 წ.) დაცულია კრებულ *Кавказская жизнь*-ში გამოქვეყნების ნებართვისათვის კომიტეტში გაგზავნილი ანაბეჭდი, – რუსუ-ლენოვანი სტატია, რომლის სათუარია *Григорий Арцруни и т-р Кутюль – Грузинофоб*; სა-თაურის ქვემოთ აღნიშნულია, რომ ეს არის „Краткое извлечение, в точном переводе из грузинской газеты „Иверия“ за 1877“; იქვეა ინიციალები: „Ш. Д.“.

სტატიას წამძღვარებული აქვს გრიგოლ ორბელიანის ლექსის („სხვა საქართველო სად არის“...) რუსული თარგმანი: „Где Грузия другая? В какой иной стране гостеприимнее народ, отважнее, преданный земле родной. Черные дни не изменили ею стального сердца. Все также он энергичен и песней борется со злодейкой – судьбой“.

კავკასიის საცენზურო კომიტეტის უარი Senex-ის წერილის დაბეჭდვის შესახებ

ლექსის ავტორად თარგმანის ბოლოში შეცდომით მიწერილია „Кн. А. Чавчаваде“; სხენებული რუსულენოვანი სტატიის ავტორის ვინაობა ასეთ ფსევდონიმშია მიმაღული, – *Senex* („მოხუცი კაცი; ლათ.).

ილია ჭავჭავაძის *ქვათა ღაღადის* მო-ნათესავე ეს რუსულენოვანი სტატია ასე-ვე აუკრძალავთ, – კომიტეტის საცენზურო ტიტულზე მიწერილია: „[...] в виду того, что статья лишь может служить на стремительную повестку[,] напечатание воспретить“.

ხელს კომიტეტის თავმჯდომარე და ამ კომიტეტის მდივანი აწერენ; მდივანი – სო-ლომონ მელიქ-მეგრამოვი კავკასიის საქმეთა სპეციალისტი იყო და საფიქრებელია, რომ ეს სტატიაც უშუალოდ მან განიხილა.

ცხადია, თვალში საცემია, რომ *ივერიაში* დაბეჭდილ ქართულ ტექსტს ლექსი არ აქვს წამძღვარებული. *Senex*-ის (ორიგინალში – ვაკელის) ფსევდონიმით დაწერილი და ილია ჭავჭავაძის *ქვათა ღაღადი* კუთულის ერთი წერილის შინაარსს გადმოგვცემს და, ბუნებრივია, რომ სიახლოვე მათ შორის

დიდია (ვაკელი: „კუთულის მოჰწონს მშვენიერნი სომეხთ მოსწავლე ქალების თვალები, თუმცა მათის სახის სილამაზეზე კი ბოდბის იხდის, უკაცრავოთაო; *ქვათა ღაღადი*: „კუთული

ქებით იხსენიებს მშვენიერ თვალებს სომხის მოსწავლე ქალებისას, თუმცა სახის ერთობ სილამაზეზე – კი ბოდიშს იხდის, უკაცრაოდო; ვაკელი: „ხანდისხან კი ჰსჩივის უფ. კუტული, რომ ეს არის იმ გვარ შექცევისაგან დავბრუნდიო, და კალამისათვის ვერ მომიკიდია ხელიო, ასრე არეული მაქვს ჰაზრებით; *ქვათა ღალადი* „კუტული სჩივის, ერთ ამისთანა ლხინიდან ისე შეზარხოშებული დავბრუნდი შინაო, რომ კალამისათვის ვერ მომიკიდნია ხელი, ისე ამიერია თავში აზრებით“...); უფრო საყურადღებო ის არის, რომ კუტულის წერილთან დამოკიდებულებაში, ავტორისეულ კომენტარებში, გვხვდება თანხვედრა, – ვაკელის სახელით ხელმოწერილ წერილში თუ იმას წუხს ავტორი, რომ ქართველი გენერლები არ უხსენებია კუტულისთვის არწრუნს, *ქვათა ღალადშიც*, მიუხედავად იმისა, რომ ბაგრატიონი და ანდრონიკაშვილი არიან ნახსენები, ეროვნული თავმდაბლობის გამო მაინც არ არიან ჩამოთვლილნი სხვა ღირსეული გენერლები; ილია ჭავჭავაძე ჩოლოქსა და ქართველთა სხვა გმირულ ბრძოლათა ადგილებს ახსენებს და ჩოლოქი (ჩოლოყი) ვაკელის სახელით გამოქვეყნებულ წერილშიცაა დასახელებული. ჩვენ ცენზურის კომიტეტში გაგზავნილი და მანამდე *მნათობში* გამოქვეყნებული წერილის ავტორის ვინაობაზე ახალი აზრის გამოთქმას საკითხის საგანგებოდ შესწავლამდე არ ვაპირებთ, უეჭველად ჯერჯერობით მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ *მნათობისა* და კომიტეტში შემონახული წერილები ილია ჭავჭავაძის ხელშია გავლილი და არ უნდა გაგვიკვირდეს, რომ, როგორც რედაქტორს, თავისი ხელი დაეტყო ილიას მათთვის... აქვე დავძენ: საყურადღებოა, რომ ცენზურის მიერ Senex-ის რუსულენოვანი წერილის აკრძალვის შემდეგ ილია ჭავჭავაძის *ქვათა ღალადის* რუსული თარგმანი ცალკე წიგნად გამოქვეყნდა (ჭავჭავაძე 1902)... ხსენებული ფაქტები ერთმანეთთან ჩანს დაკავშირებული და ყველა ეს საკითხი საგანგებოდ შესწავლას საჭიროებს.

ილია ჭავჭავაძის სახელთან უშუალოდ არის დაკავშირებული საქაღალდე 480-1-1475-ში ("О запрещенных по постановлению Кавказского цензурного комитета к напечатанию статьях для газеты Иверия") მოთავსებული მასალები 1898 წლისა. მასალების ნაწილი მთლიანად არ არის შემორჩენილი, ზოგიერთ შემთხვევაში მხოლოდ რამდენიმე ფურცელი გვხვდება ამა თუ იმ წერილისა.

ი. კახელის (ილია ზარაფიშვილის?) ფსევდონიმით დაწერილ და *ივერისათვის* ცენზურის მიერ აკრძალულ მასალაში ვკითხულობთ:

ვერ იქნა, ვერ გამოცხვა ხალხის ბედის კვერი და ვერ ამოჩუხჩუხდა ღარიბების ბედის წყარო! მაგრამ საიდან და როგორ ეღირსება ჩვენი გლეხ-კაცობა ამ ბედნიერებას, როცა ცხოვრების ხაბაზნი და ბედის წყაროს მეურვენი ვითომ-და თავისის თანამდებობის ერთგულებით რაც შეუძლიათ, თონეს ცეცხლს და წყაროს, ქვა ღერლს აყრიან, ისედაც მშიერ-სა და მაშვრალს ხალხს ერთი ორად უძნელებენ სიცოცხლეს...

ი. კახელი შემდეგ სასამართლოს საქმეების ზუსტი მონაცემების ცოდნით გვანჯდის ცნობებს იმის შესახებ, რომ „წარსულს წელს უკანასკნელ თვეში თიანეთის სასამართლოში გაირჩა ორმოცდა ხუთზე მეტი საქმე გლეხობის მიერ სატყეო დებულების დარღვევის შესახებ“, რომ გლეხები ხის უკანონო ჭრის ბრალდებით დააჯარიმეს, დაწვრილებით გვიამბობს ამბავს იმის შესახებ, თუ როგორ უკანონოდ გადაახდევინეს ერთ გლეხს ჯარიმა ხის მოჭრის გამო, რომლის მოსაჭრელადაც უკვე გადახდილი ჰქონდა ფული...

ხსენებულ საქაღალდეში (480-1-1475) შემონახულია ასეთი ცნობა:

ერთ სტამბოლელ სომეხს, ხელობით მეჩემეს, ს. ბ-იანყას, ჰყავს სახლში მოსამსახურედ 10 წლის სოფლელი ქალი, რომელსაც ჯერ კიდევ არ ესმის თავისი სარწმუნოების ძალა. ამით უსარგებლნია ამ ბატონს და ეს ქალი ყოველ დღე სომხის ეკლესიაში დაჰყავს და სომხის ეკლესიაშივე უზიარებია კიდევ. აგრეთვე ასწავლიან სომხურს ლოცვებს და სცდილობენ ქართული დაავიწყონ...

შემდეგ წერია, რომ, თუ სიმართლეა ეს ამბავი, ყურადღების მიღმა არ უნდა დარჩეს იგი.

1898 წლის საქალაქის ფურცლებს შორის არის წერილი, რომელშიც ავტორი უკმაყოფილებას გამოთქვამს იმის გამო, რომ თელავის მოსწავლეები იუბილეს უხდიან „აბელას“ და ერეკლე მეფე კი, ვინც აქ სხვა ეროვნების ხალხი დაასახლა, დავიწყებულია; მე არ მდომებია იუბილეს გადახდა, მაგრამ მეფე ერეკლეს პანაშვიდის გადახდაც არ გახსენებიათო; აი, ამონარიდები წერილის შემორჩენილი ნაწილიდან (სათაური – *მაჩთადი თუ გნებავთ, ეს აჩის*; ანაბეჭდში გაპარული კორექტურული შეცდომები ჩვენი გასწორებულია):

უმრავლესობა დღესაც პატივით და თაყვანისცემით იგონებს ერეკლეს სახელს [...]. მე არ ვიცი, ვინ გამოაცხადა სომხურს გაზეთებში, რომ 8 თებერვალს თელავის საზოგადოებას სურს, აბელას იუბილე გადაუხადოსო, არც ის ვიცი, რას ნიშნავს სიტყვა „საზოგადოება“; ის კი ძალიან კარგად ვიცი, რომ ხან ამ სიტყვით აღნიშნავენ ხოლმე ორ ან სამ პირს [...] და [...] რომ მეცა, რომელსაც სიზმრადაც არ მზმანებია იუბილე, საზოგადოებაში ურევივარ და ჩემისთანები ათასია.

კომიტეტში გაგზავნილ საქალაქო დეკლარაციებში გვხვდება ისეთი ფრაზები, ილიას სტილს რომ გვაგონებს და ეს ფაქტები, გარდა იმისა, რომ, შესაძლოა, რედაქტორის მიერ ავტორისთვის თავისი აზრების (ან წერილში ამა თუ იმ წინადადების ჩართვის) შეთავაზებამ გამოიწვია, თუკი ზოგიერთი წერილი თავად ილიას არ ეკუთვნის, შეიძლება იმით აიხსნას, რომ თავად ავტორები წერენ ილიას მიბადვით და ერთ-ერთი მათგანი საკუთარ თავს გულისხმობს პირველ პირში წერისას; ამა თუ იმ წერილის ავტორობასთან დაკავშირებული საკითხის ნათელსაყოფად არაერთი მოღვაწის სხვადასხვა გამოცემაში უკვე გამოქვეყნებული წერილების მოძიება და მათი პირადი ბიოგრაფიების გათვალისწინება იქნება აუცილებელი.

ცნობის ფუძეცდში დასაბეჭდად გამზადებულ და 1898 წელს აკრძალულ მასალათა შორის არის ნაშრომები (480-1-1474), რომლებიც არასწორად დაუბეჭდავთ (არის შემთხვევა, როცა ერთ ფურცელზე სხვადასხვა წერილია გადაბმულად აწყობილი); საქალაქის გარეკანზე ჩვენთვის უცნობ პიროვნებას შემდეგ (ჩანს, – მოგვიანო ხანაში, – საბჭოთა პერიოდში) მიუწერია: „ი. ჭავჭავაძის იუბილეს გადადების გამო“; ერთ-ერთ წერილში ვკითხულობთ:

აბა მიბრძანეთ ერთი, რა თავისთვის, ან საზოგადოებისთვის გამოსადეგად ატარებს ბევნი ჩვენთაგანი დროს, რომ ის ღირსი იყოს მილოცვისა. დიახ, დალოცვილს ჩვენს საქართველოს ისე ცოტა მოღვაწე ჰყავს, როგორც თავისთვის, აგრეთვე საზოგადოებისთვის, იმდენი მოღალატე ჰყავს თავის წინაპართა ანდერძებისა, რომ მათი ხანგრძლივი ამნაირი სიცოცხლე იქნება სანამღალავი მომავალი შთამომავლობისა [...]. გავიხედოთ ერთი უკან და ანგარიში მივსცეთ ჩვენს თავს, – რა მოგვიტანა წარსულმა 1897 წელმა, აი რა: შურიანობა, ორგულობა, ორპირობა, კაცთა კვლა, ქურდობა და ავაზაკობა, ფლანგვა, სიზარმაცე, სიღატაკე, სიცრუე და ამასთან ამპარტავნება [...]. ეხლანდელ დროში, არამცთუ მემამულეებმა, არამედ სასოფლო სკოლის მოწაფეებმაც კი შეიტყვეს, რომ სადღაც რუსეთში არსებობს სახელმწიფო ბანკი, რომელიც ღებულობს მამულებს და ბოლომდე ფულს აძლევს. გამოელვიდა ყველას, ვისაც მამა-პაპის ოფლითა და მწუხარებით შეძენილი მამულები უშრომელად ხელში ჩაუვარდა, ვალში ვარდება, რომ ამ დალოცვილ ბანკს მიწა-წყალი და სახლ-კარი მალე ჩააბაროს. ღებულობს ათი და ასი ათასობით ფულებს და შემდეგ, რადგანაც სოფლის ჰაერს ვერ იტანს, სოფლის პური და მჭადი კუჭს უფუჭებს, ყურძნის წმინდა წვენი თავს ვერ ერევა და რადგანაც რა[იმე] ავადმყოფობას ამჩნევს თავს, ჰქირაობს სასტუმროს რამდენიმე ნომერს...

ამავე საქალაქო დეკლარაციაში გვხვდება ანაბეჭდი, რომელშიც წერია:

„მოკეთეს პირში უძრახეო“ ნათქვამია, და მისთვის, იმედია, მომითევებთ, თუ რამ ამ ბა-ასში საწყენი წამომცდა. რა საჭიროა პოლიტიკა, პირ-მოფერება. მერწმუნეთ, ვინც ჩვენს ნაკლულოვანებას არ შეგვნიშნავს, ის ჩვენი მტერია და ის ღირსი არ არის სიყვარულისა

და პატივისცემისა, განა რომელი მამა ან ძმა, რომელიც თავის სისხლსა და ხორცს არ შენიშნავს მის ნაკლულოვანებას, რომელს მამას არ ეტკინება გული, რომლის შვილიც იღუპება, უმჯობესია ჩემმა გამასწოროს, ჩემმა მაძაგოს, ვიდრე უცნობმა და გარეშემ დამცინოს...

სხვა საქალაქო (480-1-724) დაცულია კომიტეტში 1886 წელს გაგზავნილი წერილი, რომლიდანაც („მთიულის“ ფსევდონიმით დაწერილში) პირდაპირ ვხედავთ, რომ ილია ჭავჭავაძე და მისი ივერია არის გაკრიტიკებული (ეს წერილიც იმ საქალაქო მოთავსებული, რომელსაც გარეკანზე არქივარიუსის მიერ მიწერილი აქვს: „О докладе цензора Исарлова о напечатании топографией Меликова в №5 и 6 газеты "Театр" мест, не дозволенных цензурой в корректурных листах“; თუ ხსენებული წერილიც ისარლიშვილის მიერ არის აკრძალული, ამ შემთხვევაში ოდნავ სხვა კუთხით ჩნდება იგი); სტატიის ავტორი ირონიით წერს იმის შესახებ, რომ „ზოგიერთ პატრიოტთა მხურვალე ფანტაზია იქამდე მიდის, რომ ამტკიცებენ, ვითომც იბერნი, ადამზეც უწინარეს შეექმნას ღმერთსა“, რომ ზოგის მტკიცებით, „იბერნი მაშინვე გაჩნდნენ ქვეყანაზედ, როდესაც ბაბილონის შენებისათვის ღმერთმა ენები აურიო და ხალხი აქეთ-იქით დაიფანტა“... შემდეგ ავტორი აღნიშნავს, რომ ქართველი მართლაც ძველი ერია („რა დროს არიან იბერნი გაჩენილნი ქვეყანაზედ, ამ კითხვის გამოკვლევა ჩვენ ძმათა ჯანაშვილებისათვის მიგვიწევს; ჩვენ მხოლოდ ის ვიცით, რომ იბერნი ერთი უძველესი ხალხთაგანი არიან და ამ ცოდნას სრულებით ვსჯერდებით“); შემდეგ იწყება ილიასა და ივერიის ძაგება: „არც ახალ წელიწადს ღამეს დაბადებული ყმაწვილი, რომელსაც ილიამ ჰრქვა „ივერია“, გახლავთ ახალი, ამას ეხლა, როგორც ჩვენი პოეტი ამბობს: „და აღზდგა შენი ივერი / ფენიქსებრ განახლებული“?, ისე მოუვიდა, თორემ მიმრქმელმა ილიამ დიდი ხანია, რაც დაბადა ამ სახელით ქართული გამოცემა...“ შემდეგ წერია, რომ გაზეთს მკითხველი არ ჰყავდა, რომ ნიკო ნიკოლაძემ მკაცრად გააკრიტიკა მისი არქაული ენა, რომ მკითხველის ნაკლებობა ილია ჭავჭავაძემ იმითი ახსნა, რომ „ქართველს კაცს კვირაობით ბალებში ქეიფი უყვარს და საკითხავად არა სცალიაო“; ავტორი წერს, რომ ამის გამო „საკვირაო გაზეთი ყოველ-თვიურ ჟურნალად გადააქციეს“, ხმები ისმოდა, რომ ჭავჭავაძე მთლად მოსპობას უპირებს ჟურნალსაც, მაგრამ ზედ მოუსწრო *ღიოების* მოსპობამ და ყოველ დღიური გაზეთის კითხვას შეჩვეული ქართული საზოგადოება უსაზრდოვოთ დარჩა, ამ შემთხვევაში ისარგებლა ჟურნალის რედაქტორმა და სასიკვდილოდ გამზადებული გამოცემა განახლდა“.

როგორც ვხედავთ, ავტორი არა მხოლოდ საქართველოს ისტორიას, ილიას, არამედ მოსე ჯანაშვილსა და სხვა ისტორიკოსებსაც ირონიით უყურებს (საქართველო ახალშობილ იესოსთან, ილია ჭავჭავაძე კი ილია მიმრქმელად არის წოდებული; გრიგოლ ორბელიანის სიტყვები: „შენი ივერი / აღსდგეს ძლიერი“ არასწორად არის ციტირებული და არასწორ კონტექსტშია წარმოჩენილი); ილია ჭავჭავაძეს, მის ივერიას საქართველოს ისტორიის „დაძველება“, ფანტასტიკა რომ არ სჩვეოდა, ამას მტკიცებაც არ სჭირდება და, სანამ სხვა წერილში ავტორის ვინაობას დავაზუსტებდეთ, შეიძლება ითქვას, რომ ეს ის ადამიანია, რომლისთვისაც იმხანად უფრო სოციალური თეორიებია მთავარი, რაც ასევე მიუღებელი იყო სახელმწიფოსთვის.

ერთ-ერთ საქალაქო (480-1-1475; 1898 წ.) ყურადღებას იქცევს „ფელეტონი“, რომელიც *ივერიაში* უნდა დაბეჭდილიყო და რომელსაც ჰქვია: *მოკლე ამბავი ყაჩაღის ცხოვრებიდან* (ავტორი არ არის მითითებული); აქვეა მ. ფარცხნანელის ფსევდონიმით (სოფ. *ფახცხნაღი* უნდა იგულისხმებოდეს) დაწერილი წერილის ფრაგმენტი, რომელშიც აღნიშნულია, რომ ხონის სემინარიაში არისტო ქუთათელაძის მოღვაწეობის დროს დიდი ყურადღება ექცეოდა „ქართულს გრამატიკას, საქართველო ისტორიას ვრცლად“:

არჩევდნენ ჩვენი საუკეთესო მწერლების თხუზულებებს. მაგალითად, ბარათაშვილის თხუზულებას, ორბელიანისას, „კაცია ადამიანს“, აკაკის ლექსებს მოსწავლენი გატაცებით კითხულობდნენ და სწავლობდნენ ზეპირად, ერთის სიტყვით, ამ დროს სემინარიაში ქართულის ენის კათედრა არსებობდა;

აღნიშნულია, რომ ქუთათელაძის წასვლის შემდეგ:

ქართული ენის სწავლა მარტო დედა-ენამდე დაიყვანეს, გაჰქრა ხსენება ქართული სიტყვიერებისა, საქართველოს ისტორიისა და გრამატიკისაც. არამცთუ ქართველ მწერლების ნაწარმოებების კითხვა, არამედ ქართული გაზეთის კითხვაც-კი შეუძლებელი შეიქმნა, ქართულს ენას ალუკ ჩალუკად დაუწყეს ყურება...

შემდეგ გამოთქმულია იმედი, რომ ეროვნულ საქმეს ხონში არისტო ქუთათელაძის მოსწავლე ტ. თაბუკაშვილი (ჩანს, *გიორგი თაბუკაშვილი* იგულისხმება) გამოასწორებს.

480-1-1411-ე (1897 წ.) საქალაქო კვარტალის დასაბეჭდად გამზადებული და აკრძალული სტატიებია თავმოყრილი; „ვინმე აზნაური“ წერს, რომ 1896 წლის 19 ნოემბერს „ზუგდიდიდან გზა[დ] მომავალმა ბ-ნმა ოლქის ინსპექტორმა ზავადსკიმ დაათვალიერა სოფელი ხელი“; მისთვის თარჯიმნის საშუალებით მიუმართავთ: – „ჩვენს შვილებს საღმრთო წერილისა და და სარწმუნოებისა მეტათ ბუნდი წარმოდგენა აქვთო; ამიტომ გთხოვთ, ჩვენ სამშობლო ენას, ქართულს, ნება-დართოთ სკოლებში და საღმრთო წერილი, როგორც რუსულათ, ისე ქართულათ ასწავლოთ“, ზავადსკიმ თურმე „თავაზიანად უთხრა მთხოვნელებს“: „სამურზაყანოელები ხომ თქვენი მოძმეები არიანო, და იმათ სამრევლო სკოლებშიც ქართულს ენას არ ასწავლიანო, ეს რომ სარწმუნოებას აკლებდეს, უწმინდესი სინოდი არც კი იწებებდა ამასო და თქვენთვის, მეგრელებისთვის, მაინც ქართული ენა ისეთია, როგორც ლათინური“.

„ამაზე რა პასუხს მისცემდნენ!“ – ასე ასრულებს წერილს „ვინმე აზნაური“; გასაგებია, რომ კუთხური დაყოფის პოლიტიკას ემსახურება ეს ზავადსკი და იმდენად შორს მიდის, რომ „სამურზაყანოელებს“ მეგრელების „მოძმეებად“ იხსენიებს.

მარი ფალავანდიშვილის წერილი (480-1-1411), ჩანს, *კეჭიძე* დაბეჭდვის უფლებისათვის გაუგზავნიათ კომიტეტში; ავტორი წერს, რომ აღარც მშობლები და აღარც სკოლები აღარ ზრუნავენ, ქართულად რომ მიიღონ ბავშვებმა განათლება, რომ უცხო ენების სწავლებაზე აქვთ ძირითადი ყურადღება გადატანილი, სკოლებშიც „განდევნილია სამშობლო ენის საშვალეblით ბავშვის გონების განვითარება და რა მიახწევს ყმაწვილი მესამე-მეოთხე კლასამდის, გონება სუსტდება და ვეღარ განაგრძობს სწავლას“.

1898 წლის ერთ-ერთი მასალიდან (480-1-147) ვგებულობთ, რომ „ოდესმე მდიდარი მცხეთის საპატრიარქო ტაძარი დიდად სამწუხარო მდგომარეობაშია და თუმცა მოხდა განსაახლებლად ფულის შეკრება მთელს რუსეთში, აგერ მეორე წელიწადია [...], მისი შეკეთება-განახლება ჯერ კიდევ არ დაიწყო“, რომ „ხოების მონასტრის ტაძარიც, რომელშიც დაცულია ქრისტიანე ერის ერთი უდიდესი სიწმინდეთაგანი, ინგრევა“; წერია, რომ ახტალის მონასტერში 1825 წლამდე ახტალის მიტროპოლიტები ცხოვრობდნენ, რომ ეს მონასტერი 1826 წელს ყოფილმა ეგზარხოსმა გააუქმა, რომ საფარისა და ზარზმის მონასტრები დათმობილი აქვთ „ათონის რუს ბერებს, რომელთაც ღვთის მსახურება სლავიანურს ენაზედ შემოიღეს“, რომ „ქართველნი ბერნი გარბიან ათონს, ივერიის უდაბნოში, სადაც მათ იძულებულს არ ჰყოფენ ღვთის მსახურების გარდახდას სლავიანურსა და ბერძნულ ენებზედ“; საყურადღებოა ცნობა, რომ „იქ ამ ჟამად ქართველი ბერი 60-მდე იქნება“; სტატიის თანახმად, იმ საბაბით, რომ ხალხი ეკლესიაში არ დადის (სტატიის ავტორი ლიტურგიაში სლავური ენის შემოღებით ხსნის ამ ფაქტს) „სამღვდელოების უზრუნველ-საყოფად“ რვაასამდე ტაძარი და თხუთმეტამდე მონასტერი გააუქმეს, რომ ეგზარხოს ვლადიმერის სურვილი ყოფილა, გურიისა და სამეგრელოს ეპარქიების ან შეეერთება, ან იმერეთის ეპარქიაში გაერთიანება და ის, რომ „ეპისკოპოსად რუსი [...] ყოფილიყო დანიშნული“, რომ, რაც გაბრიელ ქიქოძე გარდაიცვალა, იმერეთის ეპარქია „აგერ უკვე ორს წელიწადზედ მეტია, დაქვრივებულია და ბევრი მეცადინეობა დასჭირდება ახალს ექსარქოსს, რომ დაამშვიდოს ათასის სახით მოფენილ ხმათაგან აღშფოთებული ქართველი სამწყსო“; ავტორი იმედს გამოთქვამს, რომ ახალ ეგზარხოსად ფლავიანეს დანიშვნის შემდეგ იმერეთის კათედრა ქართველ ეპისკოპოსს გადაეცემა, რომ „საარქიელო კათედრა, რომელიც ფრიად ჰაერმავნე და ციებ-ცხელებიანს – ქ. ფოთში იმყოფება, ჭყონდიდ-მარტვილში“ იქნება გა-

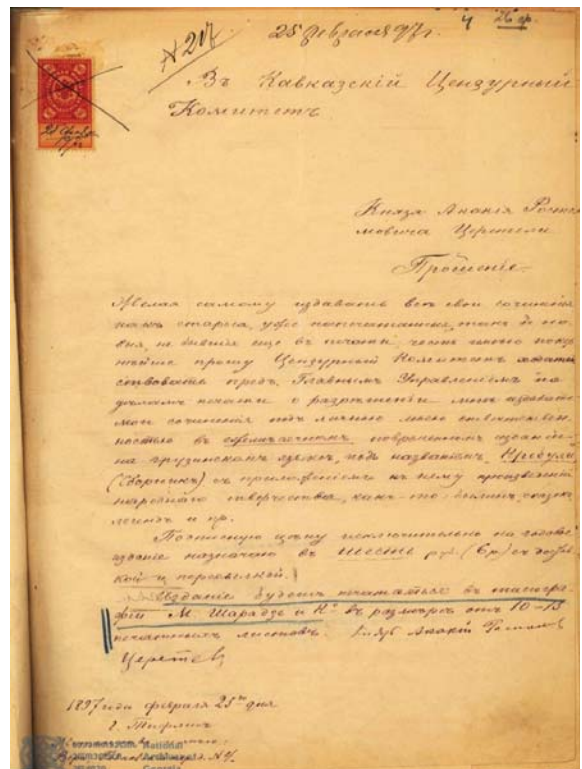
დატანილი და აღდგება გურიის ეპარქია; აღნიშნულია, რომ „აგერ უკვე ხუთი წელიწადია, რაც სუხუმის ეპარქიის სამეგრელოს ეკლესიებში ქართულს ენაზედ წირვა-ლოცვა აღკრძალულია“; ბოლოს კი ავტორი წერს, რომ „რუსულმა საეკლესიო წესებმა ვერ მოიკიდა ფესვი ქართველთა ეკლესიებში“, რომ ამ წესებმა „მხოლოდ განაძლიერა სომეხ-გრიგორიანთა ეკლესია, რომელიც იმდენად ჰყვავის, რომ ცოტ-ცოტა ხელთ იგდებს უკვე დაცალიერებულ და ბედის ანაბარად მიტოვებულ ქართველთა ძველის-ძველ მონასტრებსა და ეკკლესიებს.“

ამავე საქალაქო მითავსებელია მასალა, რომელშიც ავტორი ოდნავი ირონიით, მაგრამ უფრო გულისტკივილით, წერს:

სოფ. აგეთი: ბედისაგან მოძულებულ აქაურ გლეხობას კიდევ ერთი ახალი ახირებული ბეგარა დაედვა ეგრეთ წოდებული „ცოცხის ბეგარა“. ეს ბეგარა აქაური სოფლის სკოლის მასწავლებლის გამოგონილი გახლავთ. სკოლაში ორასამდე მოსწავლე ბავშვა; ამათგან 160-მა უკვე მიუტანა მასწავლებელს თითო შეკვრა ცოცხი, დანარჩენი ორმოცი შეგირდი თვალცრემლიანი გაყარეს სკოლიდან. ყველას გვეცა ეს ახალი მოვლენა, ნუ თუ ახალი კანონია გამოცხადებული ამ უცნაური „ცოცხის“ ბეგარის შესახებ? საწყალი შაგირდების მშობლები გამწარებულნი არიან და არ იციან, რა მოუგვარონ ამ საქმეს...

კომიტეტში გადაცემულია ერ. გენძეხაძის (ჩანს, – გაზეთ კვადის აქტიური თანამშრომლის) წერილი (480-1-1411), რომელშიც აღნიშნულია, რომ განჯასთან ახლოს მდებარე სოფელ ბაღმალარში ადგილობრივი „ბეგები“ ეგზეკუციას აწყობენ და საშინელ მდგომარეობაში ამყოფებენ ხალხს... როგორც ვხედავთ, არა მხოლოდ საქართველო, განჯაც შემოსულა ქართველ მოღვაწეთა ყურადღების არეში და ვხედავთ იმასაც, რომ სოციალური საკითხები სულ უფრო იწვევს წინ. ჟურნალი ჯეჭირი და გაზეთი კვადი მკვეთრად განსხვავდება ერთმანეთისგან, ერთი ეროვნულ პრობლემებზე ამახვილებს ყურადღებას, მეორე უფრო – სოციალურზე, საცენზურო კომიტეტი კი ეროვნულსაც უკვე უნდობლად უყურებს. ქართველთა შორის კი ეს ორი მიმართულება ხშირ შემთხვევაში ცილდება და უკვე უპირისპირდება კიდევ ერთმანეთს; ხოლო სახელმწიფო ორივესთან არის დაპირისპირებული.

განათლების საკითხებთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს კომიტეტში 1886 წელს გაზეთ თეატრიდან გაგზავნილი სტატია (480-1-718), რომელიც ჩივანთუბნეღის ფსევდონიმით არის დაწერილი (ანაბეჭდ ტექსტზე ხელით, როგორც ჩანს, რედაქციის მიერ მიწერილია ი. ჯაჭანაშვილი, რითაც ირკვევა, თუ ვის ეკუთვნია ეს ფსევდონიმი); ავტორი წუხს, რომ ახალგაზრდებს ნამდვილი ცოდნის მიღება აღარ უნდათ და მათი მთავარი მიზანი საზღვარგარეთ იმ საბაბით წასვლაა, ვითომც დაბრუნდებიან და ასე უფრო გამოადგებიან სამშობლოს; არ სჯერა ამისი ავტორს და წერს: „დარწმუნებული ვარ, რომ რომლებსაც აქ გული აქვთ აცრუებული, ვერც არაფერს იქიდგან გადმოიტანს, რადგან იგი იმოდონათ არ არის კანონიერად განვითარებული, რომ იგი შეიგნოს“. ხსენებულ გაზეთში საცენზუროდ გადაცემულია ბაჩანას, შიო მღვიმელის (ამ შემთხვევაში ზაყელის ფსევდონიმი დაუწერია მას ლექსი, რომელიც, ჩანს, ამ სიტყვების გამო აუკრ-

აკაკი წერეთლის ხელნაწერი, – „აკაკის კრებულის“ გამოცემის ნებართვის მისაღებად საცენზურო კომიტეტში გაგზავნილი თხოვნა

ძალავთ: „მინც შევძახებ ქვეყანას, – დაცა გათენდებაო“...), მრავალი ავტორის ლექსები.

საცენზურო კომიტეტის არქივში აკაკი წერეთლის არაერთი იმდროინდელი ნაშრომია დაცული, რომელსაც წინამდებარე სტატიაში ვეხები (480-1-1458; 480-1-1461; 480-1-1462...). აკაკისა და საცენზურო კომიტეტის ურთიერთობასთან დაკავშირებით არაერთი რამ არის საინტერესო; – მაგ., როგორც ირკვევა, ჟურნალის, გაზეთის ან წიგნის გამოსაცემად ფასის დასადებადაც კომიტეტის ნებართვა იყო საჭირო: აკაკის მიერ კომიტეტში გაგზავნილ თხოვნაში (480-1-1409), რომელიც 1897 წლის 25 თებერვლით არის დათარიღებული, აკაკი საცენზურო კომიტეტს მთავარ სამმართველოსთან შუამდგომლობას სთხოვს („прошу Цензурный Комитет ходатайствовать пред Главным Управлением по делам печати“), რათა მაქსიმე შარადის სტამბაში თავისი პასუხისმგებლობის ქვეშ „აკაკის კრებული“ გამოსცეს და წერს, რომ მასში დაბეჭდავს თავის როგორც ძველ, ასევე ახალ ნაწარმოებებს და ხალხური შემოქმედების ნიმუშებს და ფასს 6 რუბლს ადებს (1897 წლის 4 იანვრით დათარიღებულ წერილში იტყობინება, რომ ფასის განსაზღვრისას მხედველობიდან გამორჩა, სხვა ქალაქებში ხელმომწერებთან კრებულის გაგზავნა დამატებით ხარჯებს რომ საჭიროებს და ითხოვს, ნება მისცენ, შვიდ რუბლად გაყიდოს „კრებული“); პოეტი თავის მისამართსაც დაზუსტებულად უთითებს:

г. Тифлис.
жительство [...]
Вера, Габаевский пер. д. №4.

ერთ-ერთ წერილში (480-1-1409) აკაკი ითხოვს ნებართვას, რომ სხვა ავტორთა მხოლოდ ბეღეჭისტული სახის ნაწარმოებებიც გამოაქვეყნოს:

[...] Имею честь Всепокорнейше просить Главное Управление по делам печати дозволить мне в издаваемом мною ежемесячном сборнике „Кребули“ иногда помещать и чужия произведения чисто белетристические, как старых так и новых писателей, а также и критико-библиографические заметки.

Князь Акакий Ростомович Церетели

(არქაული რუსული ასოები აქ და სხვა ტექსტებშიც ჩვენი ამოღებულია).

საინტერესოა, რომ პირველ წერილში ის ადგილი, რომელშიც აღნიშნულია, რომ შარადის სტამბაში გამოიცემა კრებული, ლურჯი ფანქრით არის გახაზული და ბოლო აბზაცს, ჩანს, ცენზორის მიერ ორი ასევე ლურჯი ხაზი აქვს ჩამოსმული; გახაზული სხვა სიტყვებიც (იხ. წინამდებარე სტატიაზე დართული ფოტო); ერთ-ერთ წერილში აკაკი ითხოვს, რომ ამიერიდან კრებული დეკანოზ ღამბაშიძის (დავით ღამბაშიძე) სტამბაში გამოსცეს და მასზეც ცენზორის წითელი ხაზია გავლებული იმ ადგილას, სადაც წერია, თუ სად უნდა გამოიცეს კრებული; ამ შემთხვევაში ეს ხაზები აკრძალვას არ ნიშნავს, – გამომცემლობასა და ფასზე გაუმახვილებია ცენზორს ყურადღება; ამავე საქალაქის სხვა დოკუმენტში სამმართველოდან იტყობინებიან, რომ ხსენებული კრებული პერიოდულ გამოცემებს არ მიეკუთვნება და, ამდენად, ცენზურირებას იგი 116-ე სტატიისა და I დადგენილების საფუძველზე უნდა დაექვემდებაროს; ამ საქალაქის მასალებიდან და აკაკის კრებულის უკვე გამოსული ნომრებიდან ჩანს, რომ თხოვნა ფასის შესახებ დაუკმაყოფილებიათ (აკაკის კრებული 1897: 48).

აღსანიშნავია, რომ 1897 წლის 27 ივნისს მთავარი სამმართველოდან კომიტეტში მისულია შეტყობინება, რომლის თანახმად, აკაკის კრებული იქ მკაცრად შემოწმებულია („строго проверено“) და აკრძალულა ლექსი ვეფხება (Молында). საქალაქდები მოთავსებული ეს და სხვა მასალები, აკაკის წერილებზე ცენზორთა მინაწერები, განკარგულებები მომავალში ცალკე ვრცლად შესწავლასა და განხილვას საჭიროებს.

სანამ სხვა საკითხებზე გადავიდოდე, დავუბრუნდები ილია ჭავჭავაძის შესახებ საუბარს და თამაზ ჯოლოგუას გამოკვლევებიდან ციტატების მოხმობით ამჯერად უკვე აკაკი წერეთელთან ერთად მოვიხსენიებ ილიას; ავტორს მოჰყავს 1882 წლის 17 აგვისტოს აკაკის

მიერ თელავში წარმოთქმული სიტყვა:

ძველადაც, საზოგადო ბრძოლის დროს, როდესაც ჩვენი წინაპრები თავისი თავ-განწირული მამულიშვილობით ქვეყანას აკვირვებდნენ, კახელები ყოველთვის მოწინავე რაზმში ყოფილან და მომავალშიც, იმედია, თქვენი შვილები, თავის განთქმულ წინაპრებს არ ჩამორჩებიან. ჩვენ დროსაც მეთაური და მოწინავე იყო თქვენივე შვილი ილია ჭავჭავაძე (ჯოლოგუა 2013: 379).

მკვლევარი იხსენებს ილიას ვრცელ წერილს, „რომლითაც იგი აკაკის 1886 წლის განახლებულ ივერიასთან სათანამშრომლოდ იწვევდა“ (ჯოლოგუა 2013: 379-380) და ასევე აღნიშნავს, რომ: „ივერიას ცენზურასთან ბრძოლაში უხდებოდა მუშაობა. [...] ხშირი იყო შემთხვევა, როდესაც ცენზურა არა მარტო დასაბეჭდად გამზადებული ტექსტის ამა თუ იმ მონაკვეთის წაშლას ან გადაკეთებას, არამედ მთელი ტექსტის ამოღებას მოითხოვდა“ (ჯოლოგუა 2013: 281).

ამავე ნაშრომში მკვლევარი წერს: „1890-იან წლებში ილია ჭავჭავაძემ ივერია ფაქტობრივად ახალგაზრდებს გადასცა, იგი არსებითად არც ერეოდა გაზეთის სარედაქციო პოლიტიკაში და მხოლოდ გამომცემლის ფუნქციით შემოიფარგლებოდა“ (ჯოლოგუა 2013: 382).

რაც უფრო ვუახლოვდებით XX საუკუნეს, მით უფრო ძლიერდება სოციალურ თემებზე წერის სურვილი. 1900 წლის მასალებში გვხვდება აკრძალული წერილი, რომელშიც მარქსიზმზე დადებითად არის საუბარი, ერთგვარ „პოეზიადაც“ კი არის იგი წარმოდგენილი. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ მეცნიერულად არც სწავლობდა უმეტესობა ამ მიმდინარეობას და გაურკვეველი განახლების იმედით იყო შთაგონებული: „Медовый месяц марксизма безусловно внес много поэзии в настроения русской публики. Можно сказать, что именно это поэзия, поэзия и надежда, – а не идеи, были самым сильным оружием молодого марксизма“ (480-1-1603).

წერილში ქართული პუბლიცისტიკა ჩამორჩენილად არის წარმოდგენილი იმის ბრალდებით, რომ სოციალურ საკითხებს ნაკლებად ეხება.

კომიტეტის არქივში ვხვდებით მასალებს, რომლებიდანაც ვხედავთ, რომ ერიდებიან ისეთი წერილების, ცნობების გამოქვეყნებას, რომლებიც სახელმწიფო ორგანოებში მომხდარ კრიმინალურ შემთხვევებს შეეხება. ცხადია, სურთ შექმნან შთაბეჭდილება, თითქმის ქვეყანაში ძირითადად წესრიგია, ამასთან, აკრძალულია პრესაში ქორების (მე-20 საუკუნიდან გავრცელებული ტერმინით თუ ვიტყვით, – „ყვითელ პრესის“) გავრცელება (ამგვარი პოლიტიკა ადრიდანვე იყო დამახასიათებელი სახელმწიფოსთვის); მაგ., ერთ ფონდში (480-1-727; 1886 წ.) ვხედავთ, რომ მთავარი სამმართველოდან კომიტეტის მიმართ იმის გამოა საყვედური გამოთქმული, რომ დაიბეჭდა მასალა, რომელშიც იტყობინებიან, რომ ერთ-ერთი პოდპოლკოვნიკის სახლში ხანძარი გაჩნდა; მსგავსი მაგალითების მოყვანა სხვაც შეიძლება:

1900 წლის მასალებში გვხვდება, ცნობა იმის შესახებ, რომ ამიერკავკასიის რკინიგზის სამმართველოს უმცროსმა მოანგარიშემ უფროს მოანგარიშეს ორჯერ ესროლა ცეცხლსასროლი იარაღიდან, მსუბუქად დაჭრა იგი, მაგრამ შემდეგ საკუთარ თავს ესროლა ორჯერ და თვითმკვლელობით დაასრულა სიცოცხლე (480-1-1603).

იკრძალება ისეთი მასალების ბეჭდვა, რომლებში მოყვანილი ფაქტების მართებულობა ოფიციალური ორგანოების მიერ არ არის დადასტურებული; მაგალითად, *Тифлисский листок*-ის ერთ-ერთ ნომერში უნდა დაბეჭდილიყო ცნობა იმის შესახებ, რომ, როგორც „სოჩიდან“ იტყობინებიან, მოულოდნელად გაუჩინარებულა ამ „ოკრუგის“ უფროსი ა. ს. გლაგოლევი (480-1-1688; 1901 წ.), მომდევნო საქალაქო საკრებულოში კი (480-1-1689) ფურცლებს შორის გვხვდება იმავე წელს აკრძალული მასალა, რომლის თანახმად, ეკატერინბურგიდან იტყობინებიან, რომ ერთ-ერთ ქალაქში ვაჭარ იაკოვლევს უცვნია სოჭიდან გაქცეული გლაგოლევი, რომელიც თურმე მარცვლეულს ყიდულობდა; ეს ვაჭარი ამბობს, – „გლაგოლევი ის საბუთები მოიპარა, რომლის საფუძველზე პენსია უნდა დამნიშვნოდაო“; გლა-

გოლევი ახლა მთავარ „ჰაუპტვახტშია“ დაპატიმრებულიო, – ვკითხულობთ ანაბეჭდში (პირველად დასახელებულ მასალაში ს. ა. გლაგოლევი დასახელებული „სოჩის ოკრუგის“ უფროსად, მეორეში იგი მოხსენიებულია როგორც გ. გ. გლაგოლევი); უამრავ დოკუმენტს შორის გვხვდება ცნობა (480-1-1688), რომელშიც ნათქვამია, რომ აუქციონის კონტროლიორის ბინაში გარდაცვლილი იპოვეს 17 წლის ქალიშვილი, რომელსაც გორის ქალთა გიმნაზია ჰქონდა დამთავრებული; აკრძალულია დაბეჭდვა უწყებისა, რომ ტფილისში, მამა დავითის მთის მახლობლად თავი მოიკლა ანტონ კოზლოვმა, რომელმაც დატოვა ბარათი, რათა მის სიკვდილში არავინ დაადანაშაულონ (480-1-1475; 1898 წ.); ამავე მასალებს შორის არის ქართულენოვანი ცნობა იმის შესახებ, რომ გორში, ყაზარმებთან, მოუკლავთ რაზმის კაპიტანი ვარანკოვი; მკვლეელი ყოფილა ვინმე ლოღობერიძე, როგორც ჩანს, – ასევე ოფიცერი, რომელსაც ტომარაში ჩაუდია მოკლულის გვამი და ორი ჯარისკაცისთვის უბრძანებია, მტკვარში ჩაეგდოთ ტომარა; ჯარისკაცები მიხვდნენ, ტომარაში გვამი რომ იყო, არ ასრულებდნენ ლოღობერიძის ბრძანებას, მაგრამ დაემუქრა ლოღობერიძე და შეასრულეს ჯარისკაცებმა ბრძანებაო; იქვე წერია: „ვარანკოვს წვრილი ცოლ-შვილი დარჩენია. ლოღობერიძე წარმოსადეგი ვაჟი კაცია“ (480-1-1475; 1898 წ.); არის შემთხვევები, როცა ამა თუ იმ პირის რაიმე თანამდებობაზე დანიშვნის შესახებ არაოფიციალური შეტყობინების შესახებ ცნობის დაბეჭდვას კრძალავენ, მაგ., აკრძალულია ცნობა, რომ ბაქოს ღვთისმეტყველების მასწავლებელი ტფილისის ქალთა გიმნაზიაში, ხოლო ბაქოს რეალური სასწავლებლის მათემატიკის მასწავლებელი ტფილისის ვაჟთა გიმნაზიაში მასწავლებლებად გადაუყვანიათ (480-1-1698; 1901 წ.); შესაძლოა, მიიჩნიეს, რომ უნდა განმარტებულიყო, კერძოდ, რომელი ღვთისმეტყველების მასწავლებელი იყო იგი, ვინც ჯერ ბაქოში მუშაობდა და შემდეგ ტფილისში გადმოიყვანეს სამუშაოდ... უკვე XX საუკუნეს ვეხებით, მაგრამ მაინც ვიტყვი, რომ 1901 წლის მასალებში (480-1-892) იკრძალება შემდეგი ცნობების გამოქვეყნება: „როგორც შევითყუეთ ("как мы слышали") კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენი საზოგადოების ინსპექტორმა ე. მ. მამინაშვილმა ახალა თანამდებობა მიიღო“; „როგორც იტყობინებიან“ ("как сообщают"), ბატონ თხორუევსკის უფლება მიეცა, დააარსოს ყოველდღიური გაზეთი „არგონავტი“ (480-1-1689); ივან თხორუევსკიმ 1901 წელს მართლაც დაიწყო „არგონავტის“ გამოცემა, მაგრამ ამის შესახებ ინფორმაციის გამოქვეყნება აუკრძალავთ, – შესაძლოა, სიტყვები "как мы слышали" და "как сообщают" არ მოეწონათ, – ოფიციალური წყარო არ არის დაზუსტებული, რაც „ყვითელი პრესის“, დაუზუსტებელი ინფორმაციის გავრცელებას უწყობს ხელს; ამავე საქალაქის ერთ-ერთი დოკუმენტიდან ჩანს, რომ აკრძალულია *Тифлисский листок*-ში გამოქვეყნდეს მასალა, რომლიდანაც იტყობინებიან, რომ სპექტაკლ *Контрабандисты*-ზე დასასწრებად ბილეთები მხოლოდ მათ მიეცემა, ვინც წინასწარ იყო ჩაწერილი; 1898 წელს *Кавказский листок*-ში არ დაუშვიათ ცნობა იმის შესახებ, რომ, – როგორც გადმოგვცეს ("Нам передают"), 1897 წელს ბორჯომის სადგურში ყოფნისას იმპერატრიცა მარია ფიოდოროვნამ უკმაყოფილება გამოუთქვა სადგურის პოლიციის „პრისტავ“ ბალაბანსკისა და სამოქალაქო „პრისტავ“ ხერხეულიძეს იმის გამო, რომ პირველი ბრილიანტებით მოოჭვილი საკინძეებით, მეორე კი სახელმწიფო ღერბამოსახული ოქროს საათითა და ოქროს ძეწკვით იყო დამშვენებულიო (480-1-1479); ამავე გაზეთში დასაბეჭდად გაუგზავნიათ ცნობა, რომელშიც წერია: – „ყური მოვკარიო ("Мы слышали"), რომ რომელიღაც არცთუ ძალიან ჭკვიანი ადამიანების ჯგუფმა“ ("кружок каких-то не очень умных людей") ემილ ზოლას მისწერა, – „პრომეთეს ქვეყნიდან თავს ვხრით თქვენ წინაშე, რომელსაც ეკლის გვირგვინი დაგედგათ სამართლიანობისათვის ბრძოლის გამო“, ემილ ზოლასათვის გაგზავნილ ამ სულელურ ტელეგრამაში ("В этой глупой телеграмме"), თუ ის მართლა გაგზავნილია ("если она действительно послана"), ანარქიზმი და მითოლოგიური არეულობაცაა, – მასში კავკასიის მთაზე მიჯაჭვული პრომეთე არარატის მთაზე მიჯაჭვულად არის წარმოჩენილიო.

1900 წელს (480-1-1602) "Черноморский Вестник"-ისათვის აუკრძალავთ, "Русская Мысль"-იდან გადაებეჭდა სტატია გერცენზე, რომელიც მწერლისა და მალვიდა ფონ-მეიზენბერგის ურთიერთობას შეეხება; გერმანელი მწერალი ქალი თავისი ქალიშვილის

მასწავლებლად სდომებია გერცენს, მიმოწერა ჰქონია მასთან, ვაჟი ავად მყავს, თვითმკვლელობაზე ვფიქრობ, პოეზია მასულდგუმლებსო – სწერდა თურმე გერცენი ნობელიანტ მწერალს.

კავკასიის საცენზურო კომიტეტზე მალლა დგას სამხედრო ცენზურა, ამ ფაქტის საილუსტრაციო მაგალითები ადრე შესრულებულ წერილშიც მქონდა მოყვანილი (კუჭუხიძე 2022), დამატებით შეიძლება ითქვას, რომ 1891 წელს სამხედრო ცენზურა საყვედურს გამოთქვამს კომიტეტის მიმართ იმის გამო, რომ გასული წლის ნომრებში *Тифлисский Листок*-მა სამხედრო ცენზურის ნებართვის გარეშე კავკასიის მსროლელი „დრუჟინის“ შესახებ გამოაქვეყნა ცნობა; საყვედურს იმის გამოც გამოთქვამენ, რომ გაზეთ *Кавказ*-ში (№ 146) კაპელმეისტერ მაშნერის მიერ გამართულ კონცერტზე საუბრისას არ იყო ნათქვამი, შტაბის უფროსის ნებართვით რომ გაიმართა ეს კონცერტი (480-1-914).

მასალათა შორის ძალიან ბევრი დოკუმენტია, მრავალი კუთხით არის იგი შესასწავლი, რომლებზეც ცალკე წერილებში იქნება საუბარი საჭირო.

შენიშვნა

- ¹ კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით (FR-21-8335).

დამონშებანი

აკაკის კრებული 1987: აკაკის თვითური ჟურნალი, *კიებუდი*, №1; სტ. მ. შარაძისა და ამხანაგობისა, თფილისი.

გოლიაძე, ნიჟარაძე 2004: *ქაჩთვედ მწეხადთა ბიოგრაფიები*, შემდგენლები: ო. გოლიაძე და ე. ნიჟარაძე, გამომცემლობა „ლიტერა“, თბილისი.

თეატრი 1886ა: *თეატრი*, საყოველ-კვირაო ლიტერატურული და მხატვრობითი გაზეთი; №5.

თეატრი 1886ბ: *თეატრი*, საყოველ-კვირაო ლიტერატურული და მხატვრობითი გაზეთი; №6.

ივერია 1877ა: *ივერია*, საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთი; №30.

ივერია 1877ბ: *ივერია*, საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთი; №31.

კუჭუხიძე 2022-2023: გ. კუჭუხიძე. კავკასიის საცენზურო კომიტეტის ზოგიერთი ტენდენციის შესახებ (XIX ს-ის 70-იანი წლები), „XIX საუკუნე – ეპოქათა მიჯნა“, №3, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.

კუჭუხიძე 2023: გ. კუჭუხიძე. კავკასიის საცენზურო კომიტეტის 70-იანი წლებისა და 80-იანების დასაწყისის ზოგიერთი უცნობი მასალის შესახებ, *ქაჩთუდი წყაჩოთმცოდნეობა*, ტ., XXV, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი.

ჭავჭავაძე 1902: И. Г. Чавчавадзе. *Армянские ученые и вопиющие камни*, перевод с грузинского Н. И. Алексеева-Месхиева, Типография грузинского издательского товарищества, Тифлис.

ჯოლოგუა 2013: თ. ჯოლოგუა. *ქაჩთუდი ჟუჰნადისტიკის ისტორია (XIX საუკუნე)*, გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი.

CAUCASIAN CENSORSHIP IN COMMITTEE IN 1880s-1890s (PRINCIPAL TRENDS)

Gocha Kuchukhidze

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature
gochakuch@yahoo.com

Purpose of the article is to study the main trends characteristic to the Caucasian Censorship Committee in 1880s-1890s. In our earlier works we have admitted that in the 1870s, in Caucasus, particularly in Georgia, the national policies implemented by the Russian Empire, compared with some other countries included into the empire was relatively loyal. The strictest measures were oriented mostly against the introduction and dissemination of the revolutionary ideas in the country and from the late 1880s and 1890s, this politics changed and Russian state showed particular care to prevent transformation of the national aspirations into the forms dangerous to it; most often, national and social issues in Georgian literature are combined, social issues appeared in the works of Georgian writers and national liberty was directly related to the social theories. While in the works of many writers the national and social issues are close to one another, in Georgian literature there can be also noticed that there is some confrontation between the figures that are purely national and those, for whom the revolutionary ideas are closer than the national ones and for the empire both these directions were unacceptable and, in our opinion, this was the key reason of strict measures.

This article is based on less studied archive documents of the Caucasian Censorship Committee preserved at Georgian National Archive. Archive data of the 19th century, materials banned by the censors clearly show that the policies of 1870s of the said century dramatically differ from the policies characteristic for 1880s-1890s.

At the archive, there is preserved the letter belonging to famous Georgian poet, Akaki Tsereteli; here were also found numerous documents that, regarding the worldview and style, can, very likely, belong to great Georgian national figure, prose writer and poet Ilia Chavchavadze; that are the materials that were intended for publication in *Iveria*, banned by the Censorship Committee. In the present paper we assume that these works were not written by Chavchavadze, but as he was the editor-in-chief of *Iveria*, it is clearly assumable that the editor has worked on the mentioned articles and, perhaps, in agreement with the authors, he has edited them; though, there is the article in the archive as well that is written from the first person and contains biographical facts related to Ilia Chavchavadze and hence, the researcher should study carefully these articles, so that to clarify, whether some of them are authored by Ilia Chavchavadze.